

5. Невлева И. М. Теория социальной работы: Учебное пособие / И. М. Невлева, Л. В. Соловьева. — Белгород: Кооперативное образование, 2005. — 431 с.
6. Павленок П. Д. Теория, история и методика социальной работы: Учеб. Пособие / П. Д. Павленок — Изд. 6-е, доп. — М.: Дашков и К°, 2007. — 474 с.
7. Психология социальной работы / Александрова О. Н., Боголюбова О. Н., Васильева Н. Л. и др.; Под ред. М. А. Гулиной. — СПб: Питер, 2002. — 352 с.
8. Технологии социальной работы: учебник / под ред. В. И. Жукова. — М.: Издательство РГСУ: Издательство «Омега-Л», 2011. — 388 с.

БАЦЫЛЕВА О. В.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПОДГОТОВКИ СОЦИАЛЬНЫХ РАБОТНИКОВ

В статье анализируются основные направления обеспечения психологическими знаниями будущих специалистов социальной работы. Показана необходимость изучения основ общей и социальной психологии, а также необходимость систематизации и изучения основных психологических особенностей социальной работы с разными категориями населения и разными социальными проблемами, являющихся неотъемлемой составной частью подготовки будущих социальных работников. Рассматривается проблема профессионального ответственности социальных работников и необходимости соблюдения этических норм в социальной работе.

Ключевые слова: социальная работа, подготовка социального работника, психологические знания, психологическая помощь, категории населения, требующие социальной помощи.

BATSZYLYEVA O. V.

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF EDUCATION OF THE SOCIAL WORKER

In this project the main directions of providing the future social workers by psychological knowledge are analyzed. The necessity of learning the basics of general and social psychology, as well as the importance of systematization and learning the basic of psychological features of social work with different population groups and different social problems, which are an integral part of training future social workers, is shown. Problem of professional compliance of social workers and the need of compliance with ethical requirements in social work is considered.

Keywords: social work, education of social worker, psychological knowledge, psychological help, categories of people requiring social support.

Стаття надійшла до редколегії 11.02.2014 року.

УДК 159.91

БЕРЕЩУК О. М.

Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» (м. Київ)

РОЗВИТОК МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УКРАЇНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТОЛІТТЯ

У статті висвітлено методологічні засади психофізіологічних досліджень в Україні у другій половині XIX століття.

Ключові слова: психофізіологія, психологія, методологічні засади, експериментальна фізіологія, історія науки, психічні явища.

Висвітлювана тематика є невід'ємною частиною реконструкції загальної картини історії зародження та розвитку психофізіологічного знання в Україні, зокрема з'ясування соціальних та наукових передумов його становлення, що формувалися протягом другої половини XIX століття.

Створення методологічного фундаменту розвитку психофізіології в Україні у XIX ст. мало ряд цікавих особливостей, розкриття яких сприятиме формуванню повноцінного бачення загального процесу розвитку вітчизняної психофізіології.

Проблема реконструкції історії психофізіології в Україні є вкрай мало досліджуваною. Постановка самої проблеми, а також вивчення питань зародження психофізіологічного знання у вітчизняних університетах XIX ст. відображено в авторських публікаціях 2007–2013 років [1–4]. Аспект створення загальної картини формування методологічних засад психофізіологічного знання в Україні у XIX ст. не брався до уваги жодним з дослідників.

Світовий контекст розвитку психофізіологічної проблеми, яка знаходиться в основі окресленої у статті проблематики, вперше фундамен-

тально досліджено ще у середині минулого століття радянським науковцем Д. І. Дубровським [12]. Висвітлення основних її характеристик у російській науці другої половини XIX – початку XX століття, а також у науці радянського періоду здійснювалося численною кількістю дослідників, загальні висновки котрих увійшли у решті-решт до базових підручників з історії психології відомих авторитетів історико-психологічного знання: М. Г. Ярошевського, А. М. Ждан та ін.

Однак, саме поєднання вже давно відомих фактів з історії психології з даними нових історико-наукових досліджень [2; 3; 4], присвячених історії психофізіології на території України XIX – початку XX століття, дозволило здійснити творче переосмислення процесу її становлення та розвитку у зазначений період та зробити ряд цікавих висновків.

Мета дослідження – здійснення попереднього аналізу методологічних засад психофізіологічних досліджень в Україні у другій половині XIX– початку XX століття та розкриття особливостей умов їх формування.

Психофізіологічна наука, сутність якої, априорі, розуміється як певне поєднання психологічного та фізіологічного наукового знання, дійсно зобов'язана своїм виникненням потужному розвитку світової та вітчизняної фізіології, зокрема експериментальної.

З-поміж ряду об'єктивних та суб'єктивних факторів, що визначали стрімкий розвиток експериментальних досліджень у сфері фізіології психічного, чітко спостерігається його залежність від організації навчальних закладів, де фізіологія була включена до переліку дисциплін викладання та програм науково-дослідної роботи, спиралась на потужну лабораторну базу. Така тенденція простежувалась у Німеччині, Росії, у тому числі – Україні [6; 16; 19].

Стрімкий розвиток експериментальної фізіології в Україні припадав на період другої половини XIX століття. Саме у цей час експериментальна фізіологія набувала обертів в університетах Харкова, Києва, Новоросійська. Серед широкого спектру фізіологічних питань, які вивчалися вченими цих навчально-наукових центрів, значне місце посідали дослідження фізіології центральної нервової системи, що прямо чи опосередковано стосувалися біології психічного.

Тісний зв'язок психології з фізіологією обумовлений самим ходом історії формування психології як самостійної науки. Наука без об'єктивного експерименту – не наука. Визнаним фактом в історії психології є той, що набувала вона ста-

тису незалежної та самостійної дисципліни завдяки активному використанню фізіологічного експерименту. І саме тому, що перші психологічні експерименти були фізіологічними – на початку свого існування сама психологія здебільшого набувала ознак психофізіології. З точки зору історії психології, факт мало визнаний, з точки зору дослідження історії психофізіології, факт вельми значущий. Адже недвозначно вказує на відповідну наукову джерельну базу подальших досліджень з історії вітчизняної психофізіології у другій половині XIX століття, безпосередньо пов'язану з історією самої психологічної науки у зазначений період.

Проведені дослідження з історії психофізіології у другій половині XIX століття, вочевидь, окреслюють факт утрачання визначених меж, чітких наукових кордонів між психологією та психофізіологією, у сучасному розумінні останньої, як однієї з галузей психології.

Так, зокрема перший в історії психології психологічний з'їзд у Парижі, що відбувся у 1889 році, мав назву Міжнародного конгресу з фізіологічної психології. Віце-президент конгресу, відомий психолог Т. Рібо під час промови на честь відкриття наукового зібрання вказував на його важливість з огляду на сучасний стан психології та зростання значущості та успішності її експериментального методу [7]. Цікаво, що провідним ідеологом з'їзду був польський учений Ю. Охорович, який на момент організації наукового конгресу працював у Львівському університеті, польському на той час навчальному закладі. Серед активних учасників з'їзду – двоє вітчизняних учених: харківський професор В. Я. Данилевський та київський – І. О. Сікорський, обидва – дійсні члени Російського психологічного товариства, вчені, дослідження котрих у галузі фізіології психічного значно сприяли становленню вітчизняної психофізіології.

На означеному Міжнародному конгресі в обговоренні планів щодо майбутніх міжнародних зібрань з психології розгорнулася полеміка відносно їх назви. Учасник конгресу, голова російського Психологічного товариства з психології М. Я. Грот висловив пропозицію називати майбутні зібрання просто психологічними: «термин физиологической психологии исключает из круга занятой съезда ряд задач, не имеющих никакого отношения к физиологии и тем не менее совершенно научных и даже экспериментальных». Ці рядки явно свідчать про одну яскраву характеристичну ознаку психологічної науки тих часів – фізіологічне означало наукове. Про-

стежується й інша особливість – фізіологічне означало й експериментальне: «Профессор Сиджвик... предложил, чтобы будущие конгрессы были переименованы из конгрессов физиологической психологии в конгрессы экспериментальной психологии» [7, с. 18].

У подальшому активний організатор психологічної науки у Росії М. Я. Грот, висловлюючи власні побоювання відносно пануючого природознавчого підходу до психологічних досліджень, писав: «Психология открыто превращается в психофизиологию. ...Еще шаг – и окажется, что у человека нет не только воли, но и ума и чувства, и даже психического «Я», что все эти термины – продукты метафизики невежественных философов, ибо всё духовное содержание человека сведется, в конце концов, на комплексы «центрально-периферических сенсорно-моторных реакций церебро-спинальных центров. ...Но психофизиология – только отдел психологии» [8, с. 181].

Як бачимо, залучення фізіологічної наукової експериментальної бази до наукових досліджень психологічної спрямованості, загострювало методологічний дисонанс фундаментальних засад психології. Одвічна в історії психології боротьба за першість та домінування між двома підходами у цій науці – матеріалістичним та ідеалістичним – далась у знаки. Питання – якою бути психології – філософською чи природознавчою, – у другій половині XIX століття явно програвалося філософами. І до тих пір, доки власне психологічні експерименти не забезпечили гарантованого офіційного статусу психології як самостійної науки, вона залишалась на перетині двох шляхів свого подальшого розвитку – гуманітарного та фізіологічного.

Для релігійної православної Росії XIX століття, до якої належала у той час Україна, окреслене методологічне питання було особливо значущим, оскільки мова йшла не просто про науку, а про науку, предметом вивчення якої була психіка, що з давніх давен перекладалась як «душа». У будь-яких наукових методологічних суперечках учених тих часів відносно гуманітарного чи фізіологічного майбутнього психології, явно чи прикрито стикалися дві ідеї – матеріалістична та ідеалістична.

У цьому контексті є сенс звернутися до питання, що є добре та неодноразово описаним істориками фізіологічної та психологічної наук – «І. М. Сеченов та вплив його наукової творчості на розвиток психології та психофізіології». Априорним фактом вважається визначна роль

цієї наукової постаті у загальній картині становлення та розвитку психології та психофізіології у Росії. Проте ряд нових даних з історії психофізіології в Україні другої половини XIX століття дозволяє по-новому оцінити змістовний характер наукового простору тих часів, включаючи питання соціальних умов його функціонування та сфери наукового спілкування, як суттєвого чинника розвитку наукового знання.

Окремим блоком творчого наукового спадку І. М. Сеченова, за висловленням М. В. Введенського, були т. зв. «сочинения физиолого-психологического характера» [5, с. 44]. З них найбільш знаною та визначальною, як для історії психології, так і для історії психофізіології, стала робота вченого «Рефлекси головного мозку», опублікована у виданні «Медицинский Вестник» у 1863 році. Спочатку робота мала назву «Попытка свети способ происхождения психических явлений на физиологические основы» і мала вийти у загальнолітературному журналі «Современник». Матеріалістичні погляди автора на природу психіки настільки вразили цензорів, що твір було дозволено опублікувати тільки змінивши назву – «Рефлекси головного мозку», – і тільки у спеціальному медичному виданні з певними змінами у тексті. На друге, вже окреме та доповнене видання «Рефлексів», у 1866 році було накладено арешт, що тривав більше року. Автору загрожував суд. Однак правлячі сфери, побоюючись зайвої реклами для цього видання від таких заборон, дозволили врешті-решт продаж книги.

Провідна ідея роботи полягала у тому, що всі психічні акти свідомого та несвідомого життя людини за способом походження являють собою рефлекси. Поява у російській науці цього трактату знаменувала початок нового етапу у розвитку психофізіологічної науки – матеріалістичного, що ґрунтувався на жорстких, недвозначних методологічних позиціях розв'язання психофізіологічної проблеми – психіка породжується мозком.

Робота І. М. Сеченова «Рефлекси головного мозку» викликала жвавий інтерес у громадських та наукових колах. Певною відповіддю на роботу І. М. Сеченова стала стаття відомого філософа і публіциста К. Д. Кавеліна «Задачи психологии». У ній К. Д. Кавелін виступав проти матеріалізму взагалі і зокрема проти основних положень, висловлених Сеченовим, вважаючи, що психічна діяльність являє собою щось особливе, самостійне і незалежне від фізіологічних процесів, що відбуваються у тілі. Отже, Кавелін не визнавав за фізіологією права на вивчення психічних явищ.

У 1872 р., працюючи в Україні, в м. Одеса, І. М. Сеченов пише статтю-відповідь «Замечания на книгу К. Д. Кавелина «Задачи психологии», у якій твердить про повну безпідставність тверджень К. Д. Кавеліна. Згодом, у 1873р., І. М. Сеченов видає працю, що стала класичною з точки зору психофізіології і мала вирішальний вплив на розвиток психології як науки – «Кому и как разрабатывать психологию». У цій роботі І. М. Сеченов, як і завжди стверджував, що «Все психические акты, совершающиеся по типу рефлексив, должны всецело подлежать физиологическому исследованию, потому что в область этой науки относится непосредственно начало их, чувственное возбуждение извне, и конец – движение; но ей же должна подлежать и середина – психический элемент в тесном смысле слова, потому что последний оказывается очень часто, а может быть и всегда, не самостоятельным явлением, как думали прежде, но интегральной частью процесса» [13, с. 248].

Отже, відома та визначна в історії психологічної та фізіологічної науки полеміка з К. Д. Кавеліним припадала саме на одеський період І. М. Сеченова (1871–1876 рр.), знаменуючи появу у науковому просторі психофізіологічних ідей в Україні другої половини XIX століття нового, повністю матеріалістичного бачення взаємозв'язків психіки та мозку – абсолютно протилежної ідеї дуалізму, якою дотримувалися професори-фізіологи університетів Києва та Харкова.

Проведені дослідження методологічних аспектів формування психофізіологічного знання у Київському та Харківському університетах у другій половині XIX століття [2; 3; 4] дозволили виявити основні позиції вчених цих закладів відносно психофізіологічної проблеми. Так, зокрема С. І. Чир'єв у Київському університеті та В. Я. Данилевський у Харківському, найкращі представники вітчизняної та світової експериментальної фізіологічної науки, – дотримувалися значною мірою дуалістичних уявлень про природу, сутність психічних явищ та їх взаємозв'язки з фізіологічними процесами мозку [9; 10; 18]. Експериментально вивчаючи фізіологічні механізми супроводу ряду психічних явищ, ці вчені зауважували на тому, що психічне пов'язане з фізіологічним, однак, пізнати природу самої психіки, безпосередньо вивести психічне з фізіологічного – абсолютно не реально. У цих питаннях їх позиції співпадали з поглядами провідних учених світового масштабу: К. Людвіга, Е. Дюбуа-Реймона, Г. Гельмгольца, В. Вундта, Г. Спенсера та ін.

М. В. Введенський зазначає, що «Рефлекси головного мозку» були широко відомими у Росії: «Как пример научной популяризации, сочинение это может считаться образцовым в нашей литературе. Вероятно, не было ни одного образованного читателя в шестидесятых и семидесятых годах прошлого столетия, который не прочел бы этой книги» [5, с. 31]. Незважаючи на це, роботи С. І. Чир'єва та В. Я. Данилевського, у яких викладені дуалістичні уявлення вчених на психофізіологічну проблему, видані пізніше, а саме у 80-х, 90-х роках XIX століття, та пізніше – у першому десятиріччі XX. Це означає надзвичайно важливий факт – за тих часів було абсолютно можливим існування у науці двох абсолютно протилежних точок зору на важливі методологічні питання.

Можна припустити, що позиції С. І. Чир'єва та В. Я. Данилевського були провладними, а ідеї Сеченова занадто сміливими та небезпечними, і ставати на їх бік – було вкрай небезпечно для подальшої наукової кар'єри. Однак, попри славу фізіолога-матеріаліста, автора не просто скандальної роботи, а фундатора нових орієнтирів для розвитку як найменше двох наук – психологічної та фізіологічної – у питаннях біології психіки, І. М. Сеченов продовжував вільно займатися улюбленою експериментальною діяльністю, активно викладати у провідних вищих навчальних закладах Росії, у тому числі в Україні. Вчений став засновником справжньої фізіологічної наукової школи, у повному наукознавчому розумінні цієї дефініції.

Більш того, встановлено, що під час наукових зібрань IX з'їзду російських природознавців та лікарів у січні 1894 року І. М. Сеченов та В. Я. Данилевський мали можливість виступати з доповідями, керуючись абсолютно протилежними методологічними уявленнями щодо природи психічного [11; 14]. Міцні матеріалістичні позиції І. М. Сеченова відомі були ще з 1863 року, а В. Я. Данилевський виступав, зауважуючи на власних поглядах про неможливість остаточного пізнання сутності психічних явищ. «Всякие вопросы из области психологии, – писав учений, – возможно научно исследовать только при том условии, если заранее мы правильно установим исходную точку зрения. Натуралист может исследовать явления психические, изучать их условия, механизм, законы, но и только. Так называемая сущность этих явлений есть вечная проблема; она не доступна методам чувственного знания, а потому и не подлежит научному изучению» [11, с. 1].

Незважаючи на суттєві відмінності у базових методологічних аспектах природи психічного, що були притаманні І. М. Сеченову та В. Я. Данилевському, біограф останнього наводить факти теплого спілкування між цими вченими [17].

Наука тих часів могла характеризуватися боротьбою ідей, а не людей. Наукова толерантність притаманна тій епосі. У вступі до «Рефлексів головного мозку» І. М. Сеченов писав: «Да, кому дорога истина вообще, т. е. не только в настоящем, но и будущем, тот не станет нагло ругаться над мыслью, проникшей в общество, какой бы странной она ему не казалась» [15].

Уже у XX столітті, у Росії, потужно, на багато років уперед, запанує виключно матеріалістична концепція розуміння психіки як похідної фізіологічної діяльності мозку, основи котрої були закладені у другій половині XIX ст. Перші десятиріччя нового століття ознаменуються появою нової теорії – теорії вищої нервової діяльності, яка ідентифікуватиметься як психічна. Фізіологія ВНД подекуди знову буде заміщувати саму психологію, як це було на початку її становлення – наприкінці XIX століття.

Висновки. Методологічні засади формування психофізіологічного знання в Україні у другій половині XIX століття органічно поєднували дві основні концепції бачення природи психіки. Перша, засновником якої виступив І. М. Сеченов, була абсолютно матеріалістичною і розглядала психічну діяльність як похідну діяльності фізіологічної, мозкової. Друга концепція, якої дотримувалися вчені-фізіологи Київського та Харківського університетів, а також ціла низка провідних фізіологів світу, ґрунтувалася на неможливості остаточного сутнісного пояснення психічного, особливо матеріальними детермінантами фізіологічної роботи мозку.

Незважаючи на панування релігійної ідеології, у Росії XIX століття, до складу якої належала більша частина сучасної України, умови для розвитку науки були більш сприятливими, ніж це було у радянській імперії, оскільки допускали існування протилежних методологічних принципів, наявність та боротьба котрих завжди виступали у якості рушійних сил наукового прогресу.

Безперечним джерелом історико-наукових пошуків у сфері дослідження розвитку психофізіології в Україні другої половини XIX століття мають стати дані історії психології, а особливо – експериментальної психології, оскільки психологічний експеримент у зазначений період розвитку психологічної науки був здебільшого фізіологічним.

Список використаних джерел

1. Берещук О. М. Історико-науковий аналіз становлення та розвитку психофізіології в Україні у XX столітті: постановка проблеми / О. М. Берещук // Матеріали Дванадцятої всеукраїнської конференції молодих істориків освіти, науки і техніки та спеціалістів. — К. 2007. — С. 25—28.
2. Берещук О. М. Психофізіологічні ідеї у вітчизняних університетах другої половини XIX ст. / О. М. Берещук // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. — 2013. — №10(12). — С. 250—262.
3. Берещук О. М. Зародження психофізіологічних знань в Університеті святого Володимира у другій половині XIX століття / О. М. Берещук // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАНП України. — К., 2013. — Том V: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. — Випуск 13. — С. 27—35.
4. Берещук О. М. Розвиток методологічних засад психофізіологічних досліджень в Україні у другій половині XIX ст. / О. М. Берещук // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського: збірник наукових праць / наук. ред. С. Д. Максименко, Н. О. Євдокімова. — Миколаїв: МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2013 — Т. 2. — Вип. 11(99). — С. 30—34.
5. Введенский Н. В. Иван Михайлович Сеченов. Некролог. / Н. В. Введенский. — С.-Петербург, 1906. — 44 с.
6. Воронцов Д. С. Нариси з історії фізіології в Україні / Воронцов Д. С., Нікітін В. М., Серков П. М. — К.: Вид-во АН УРСР, 1959. — 256 с.
7. Грот Н. Я. Психологический съезд в Париже / Н. Я. Грот // Вопросы философии и психологии — Кн. 1 — М., 1889.
8. Грот Н. Я. Жизненные задачи психологии / Н. Я. Грот // Вопросы философии и психологии — Кн. 4 — М., 1890.
9. Данилевский В. Я. Душа и природа / В. Я. Данилевский — Харьков, 1896. — 92 с.
10. Данилевский В. Я. Чувство и жизнь / В. Я. Данилевский — Харьков, 1895. — 48 с.
11. Данилевский В. Я. Чувство и жизнь. Речь, произнесенная в общем собрании IX съезда русских естествоиспытателей и врачей 7 января 1894 г. / В. Я. Данилевский — Харьков, 1894. — 11 с.
12. Дубровский Д. И. Психические явления и мозг / Д. И. Дубровский. — М.: Наука, 1971, — 386 с.
13. Сеченов И. М. Избранные труды / И. М. Сеченов. — Ленинград: Изд-во ВЭИМ, 1935. — 389 с.
14. Сеченов И. М. О предметном мышлении с физиологической точки зрения. Речь на IX съезда русских естествоиспытателей и врачей 4 января 1894 г. / И. М. Сеченов. — Русская мысль, 1894.
15. Сеченов И. М. Рефлексы головного мозга / И. М. Сеченов. — СПб, 1866.
16. Очерки истории физиологических наук в СССР: истоки и особенности развития: [наук. ред. Черниговский В. Н.]. — Ленинград: Наука, 1984. — 288 с.
17. Финкельштейн Е. А. Василий Яковлевич Данилевский — выдающийся русский биолог, физиолог и протистолог / Е. А. Финкельштейн. — М.: Изд-во АН СССР, 1955. — 292 с.
18. Чирьев С. И. О физиологических основах так называемого отгадывания мыслей / С. И. Чирьев. — Киев, 1885. — 21 с.
19. Шульц Д. П. История современной психологии / Д. П. Шульц, С. Э. Шульц. — СПб.: Изд-во «Евразия», 2002. — 532 с.

БЕРЕЩУК Е. Н.**РАЗВИТИЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИХ ОСНОВ ПСИХОФИЗИОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ В УКРАИНЕ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX СТОЛЕТИЯ***Статья освещает процесс формирования методологических основ психофизиологических исследований в Украине во второй половине 19 ст.**Ключевые слова: психофизиология, психология, методологические основы, экспериментальная физиология, история науки, психические явления.***BERESHCHUK H.****DEVELOPMENT OF THE METHODOLOGICAL BASES OF PSYCHOPHYSIOLOGICAL STADIES IN UKRAINE IN THE SECOND HALF OF XIX CENTURY***The article is devoted to methodological bases of psycho-physiological researches in Ukraine in the second half of XIX c.**Keywords: psychophysiology, psychology, experimental physiology, methodological bases, history of science, mental processes.*

Стаття надійшла до редколегії 12.02.2014 року.

УДК 159.9: 351.746.1

БОНДАРЕНКО В. В.

Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ФАХІВЦІВ ПО РОБОТІ З ПЕРСОНАЛОМ ДО НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ПРИКОРДОННИКАМ ТА ЧЛЕНАМ ЇХ СІМЕЙ*У статті викладено психологічні та педагогічні умови формування готовності фахівців по роботі з персоналом до надання психологічної допомоги прикордонникам та членам їх сімей, які були виділені у результаті експериментального дослідження, та використані при розробці програми формування професійної готовності фахівця по роботі з персоналом до надання психологічної допомоги персоналу Державної прикордонної служби України та членам їх сімей.**Ключові слова: психологічні умови, формування професійної готовності, офіцер по роботі з персоналом, надання психологічної допомоги.*

У час соціальних трансформацій у країні і Державній прикордонній службі України (далі ДПСУ), що зумовлюють нові соціально-економічні умови професійної діяльності, особливої ваги набувають внутрішні психологічні ресурси офіцерів-прикордонників. Стійкість, стабільність та якість професійної діяльності обумовлюється особливостями професійної та психологічної готовності фахівця.

Особливе значення має особистісна готовність до професійної діяльності офіцерів по роботі з персоналом як фахівців, покликаних надавати різного роду, у тому числі і психологічну, допомогу прикордонникам у складних умовах життя та служби.

Вивчення стану та перспектив підготовки офіцерів по роботі з персоналом до надання психологічної допомоги прикордонникам та членами їх сімей вимагає зосередження уваги на такому понятті, як «готовність до професійної діяльності».

Як показав проведений нами аналіз, терміни «підготовка» і «готовність» дуже тісно пов'язані, взаємозалежні і взаємообумовлені [1]. Це пояснюється тим, що підготовка до професії є не що інше, як формування готовності до неї, а система настанов до праці, стійка орієнтація на виконання поставлених завдань, загальна готовність до трудової діяльності є психічним результатом професійної підготовки.

Професійна підготовка – це складне структурне і динамічне утворення, центральним ядром якого є позитивні настанови, мотиви, цінності професії. Сюди входять також і професійно важливі якості особистості, здібності, сукупність професійних знань, умінь і навичок, певний досвід застосування їх на практиці. Професійна підготовка перебуває у поєднанні зі спрямованістю на майбутню професійну діяльність.

Професійна готовність – не тільки результат, але й мета професійної підготовки, початкова й